

Регионален анализ на специализацията на лозарството в България

Гл. ас. д-р ПЕТЪР БОРИСОВ*

Гл.ас. д-р ТЕОДОР РАДЕВ**

Аграрен университет – Пловдив

*E-mail: peterborisov@gmail.com

**E-mail: radev1974@abv.bg

Резюме: През последните години в ЕС все повече се налага клъстърният подход за повишаване на конкурентоспособността на районите. Това изисква насърчаване на локалните фактори за развитие на регионалните отрасли на икономиката. В различните райони отрасъл „Лозарство” притежава свои строго специфични особености, които районите за планиране у нас могат да използват за формиране на свои конкурентни предимства. Различни стратегии се прилагат за постигане на конкурентно предимство в определен вид дейност. Една от тях е стратегията на специализация, чрез която се постига производство на качествена продукция, отличаваща се по тази характеристика от продукцията на конкурента.

Целта на изследването е да се определи специализацията и пазарната ориентираност на отрасъл „Лозарство” в различните райони за планиране в България. За определяне на специализацията на лозарството се използват показателите – принос, обща продукция, стокова продукция. За определяне на пазарната ориентираност (стоковост) на подотраслите се прилага показателят – коефициент на стоковост.

Анализът протича в следните етапи – определяне на отрасловата структура на лозарството; структура на приноса на районите за планиране в лозарството; анализ на стоковостта на отрасъла. В резултат на анализа се установява, че размерът на използваната земя в лозарството се определя от специфичните природно-климатични и производствено-икономически дадености на районите; ниската стоковост на лозарството; нарушената интеграция между отраслите.

Ключови думи: отраслова структура, принос, стоковост, специализация, лозарство

Увод

Днес преобладаващата част от районите в страната се определят като селски райони. Повече от половината население на България живее и се препитава в тях. Това определя лозарството като основен източник на препитание и начин на живот за голяма част от българското население. Развитието на лозарството определя и развитие на свързаните му отрасли като туризъм, винопроизводство, търговия, образование и др. Лозарството като отрасъл усвоява и производствени фактори, които другите земеделски отрасли не могат ефективно да използват като: ниско продуктивните земи; земи, замърсени с тежки метали; наклонените терени. През последните години в ЕС все повече се налага клъстърният подход за повишаване на конкурентоспособността на районите. Целта на тази политика е да се изравни икономическата жизненост на различните по релеф, климат, демографски и политически фактор райони, като те станат атрактивни за живот за местното население. Това изисква насърчаване на локалните фактори за развитие на регионалните отрасли на икономиката. По този начин ЕС се надява да редуцира вътрешната миграция и да подобри начина на живот на селското население в общността. България има традиции в производството на грозде и вино, съхранени благодарение на добрите природно-климатични условия у нас. Всички тези фактори определят лозарството като стратегически отрасъл, на базата на който районите за планиране у нас могат да формират устойчиви конкурентни предимства, които да използват за своето икономическо развитие. Различни стратегии могат да се прилагат за постигане на конкурентно предимство в определен вид дейност. Една от тях е стратегията на специализация. Чрез нея се търси постигането на производство на качествена продукция, която да се отличава по тази характеристика от продукцията на конкурента. Необходимо е да се отбележи, че специализацията тясно влияе върху адаптивността на производството към промени в обкръжаващата среда. Със задълбочаване на специализацията настъпва изместване на съотношението от променливите към постоянните разходи в отрасъла, тъй като по-високата наситеност с капитали (изискващи се от процеса на специализация) е свързана с по-високо равнище

на постоянните разходи. Всичко това доказва, че специализацията на лозарството трябва да отговаря на нуждите на свързаните с него отрасли в съответните райони на страната.

Целта на изследването е да се определи специализацията и пазарната ориентираност на отрасъл „Лозарство” в различните райони за планиране в България.

Анализ на отрасловата структура на лозарството

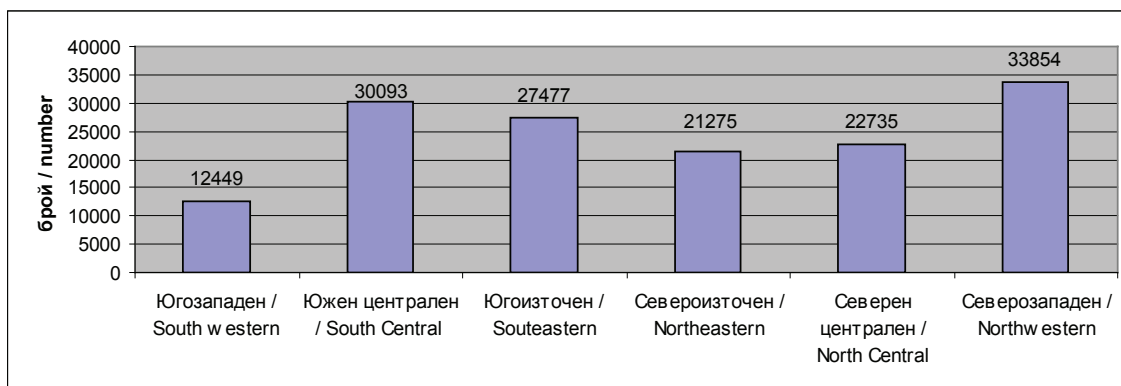
При анализ на състоянието на даден отрасъл трябва да се обърне особено внимание на неговата структура. Количеството субекти, които изграждат производствения капацитет на отрасъла, имат съществено значение за определяне на възможностите му за успешно и устойчиво развитие. В този смисъл, един по-подробен преглед на характеристиките на лозарските стопанства може да разкрие някои специфични особености на сектора, които имат стимулиращо или възпиращо въздействие върху развитието му.

Българското земеделие се характеризира със силно изразена дуалистична структура на производствените единици – състояние, което се наблюдава и в лозарския сектор. Според доклада на МЗХ - „Структура на лозята в България” (2009), отглеждането на лозя е част от производствената дейност на 147 883 земеделски стопанства или 28,4% от общия брой стопанства в Р България. Високият относителен дял може да бъде обяснен както с местните традиции в този тип производство, така и с относително високата пазарна атрактивност на неговите продукти. Интерес

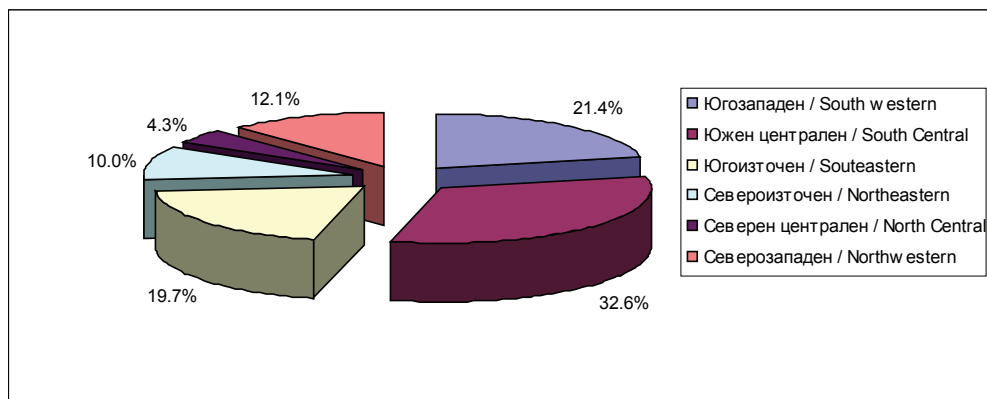
представлява разпределението на стопанствата с лозя по региони на планиране. Оказва се, че най-много на брой стопанства отглеждат лозя в Северозападния район, като техният относителен дял спрямо общия брой стопанства в този регион възлиза на 62%. Видно е, че близо 2/3 от всички стопанства развиват гроздопроизводство, но въпреки това този район се нарежда едва на трето място по производство на вино (при промишлени условия) и на неговата територия не се намират големи преработвателни предприятия. Подобно е състоянието и в Югоизточния район, в който всяко второ стопанство притежава лозови насаждения. Но този регион, за разлика от предходния, се отличава по създадените големи преработвателни капацитети и условия за производство на бели вина. Интерес представлява и Южният район, който в последните години имаше водеща позиция в сектора. Понастоящем в него се намират малко над 20% от лозарските стопанства и техният дял по райони на планиране е 19,6%. Така той се нарежда на предпоследно място (Югозападният е с най-нисък дял от 14,8%) по включване на гроздопроизводството като производствено направление. Въпреки това, създадените големи производствени структури и възможностите за производство на вина от автентични за района винени сортове грозде определят силния потенциал за развитие на отрасъла в Южния район.

Анализирайки включването на лозарството в дейността на земеделските стопанства, трябва да се има предвид, че при повечето от тях то е на малки площи и има характер на допълнителен отрасъл. Това ни дава основание да насочим своето внимание към тези стопанства, които са специ-

Фиг. 1.
Fig. 1.

Брой стопанства, отглеждащи лозя, по райони на планиране
Number of holdings growing viticulture by planning regions

Фиг. 2.
Fig. 2.

Разпределение на стопанствата, специализирани в лозарство, по райони
Distribution of the holdings specialized in viticulture by regions

ализирани в лозарството, т.е. по-голямата част от техния приход се формира от това производство. Тези стопанства са 13 611 на територията на цялата страна и техният относителен дял спрямо общия брой на стопанствата и спрямо броя на стопанствата, отглеждащи лозя, възлиза съответно на 2,6% и 9,2%. Тяхното разпределение по райони дава възможност да се оцени по-прецизно приносът на всеки район в националния мащаб на сектора. Тук ясно се открояват водещите позиции на трите района от южната половина на България и драстичната промяна спрямо предходното разпределение. Водещи са именно последните два района (класирани според предходния показател) - Южен централен и Югозападен район. В тях се намират над половината от стопанствата, специализирани в лозарство, което определя високия им потенциал за развитие. Прибавяйки към тези два района и Югоизточния район, се вижда, че близо $\frac{3}{4}$ от специализираните лозарски производствени мощности се намират на юг от Стара планина. Всичко това говори не само за концентрация на производството, но и за успешно използване на подходящите почвено-климатични условия на тези райони, изразяващи се в производството на атрактивни за пазара винени сортове грозде - важна предпоставка за постигане на по-висока степен на устойчивост на отрасъла в южната част на България.

Използваната площ за отглеждане на лозя е сред показателите, даващи информация за разпределението на потенциала на отрасъла в рамките на страната. Общата площ на реколтираните лозя е 548 890 дка, което представлява 2% от използ-

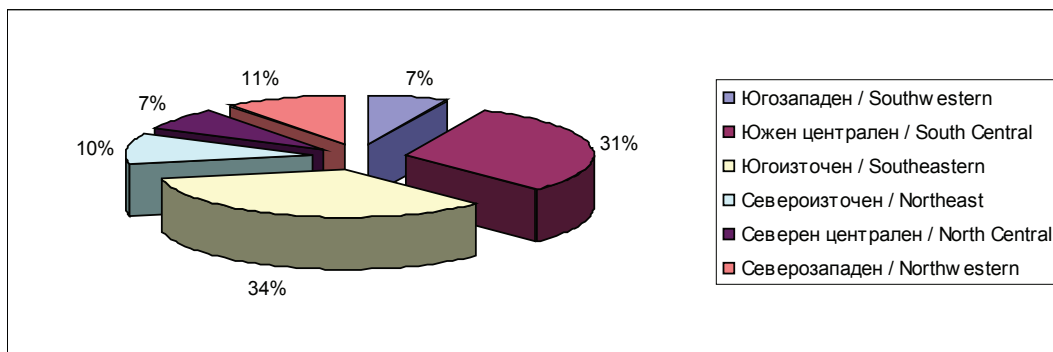
ваната земеделска площ. Относителният дял на реколтираните лозя в общата използвана земеделска площ по райони варира в широки граници от 0,60% (Североизточен и Северен централен) до 4,80% (Югоизточен район). Стойностите показват различна значимост на отрасъла в рамките на отделните райони, като отново южните райони са водещи. Това може да се приеме за потвърждение на тезата, че в тези райони природните условия са подходящи за развитие на този тип производство. Всичко това неминуемо рефлектира върху производствените възможности на районите и поставя необходимостта от правилна експлоатация на природните им ресурси, с цел постигане на устойчиво развитие на сектора. Южните райони се характеризират и със значителен капацитет за производство на вино, което определя и по-големите възможности за реализация на продукцията. Сходна е значимостта на районите и спрямо разпределението на площите с реколтирани лозя. В Югоизточен и Южен централен район се намират приблизително $\frac{2}{3}$ от тези площи, като относителните им дялове са близки по стойност и възлизат съответно на 34% и 31%. Тези стойности надхвърлят в пъти стойностите на останалите райони, което е признак за силна концентрация на производствения потенциал. Трябва да се отбележи, че в останалите райони огромна част от стопанствата са с малък размер, а произвежданата продукция е предназначена по скоро за лична употреба, отколкото за пазара. Тези стопанства, въпреки големия си брой, притежават непропорционално малък дял от реколтираните площи с лозя и произвежданата

продукция. Отчитайки това, може да се определи, че тяхното функциониране носи не толкова значим икономически принос, а по-скоро те са носители на важни социални функции. Големите специализирани лозарски стопанства са незначителни като процент от общия брой стопанства, но обработват над 48% от площите, дават над 60% от продукцията, използват изключително нает труд и технологичното им ниво може да се определи като сравнително добро. Може да се обобщи, че именно тези стопанства формират икономическия производствен облик на лозарския отрасъл.

На база данните за брой стопанства и площите в тях могат да се направят изводи и за начина, по който се осъществява производството в различните райони. По същество тук се използва показателят среден размер лозя на едно стопанство.

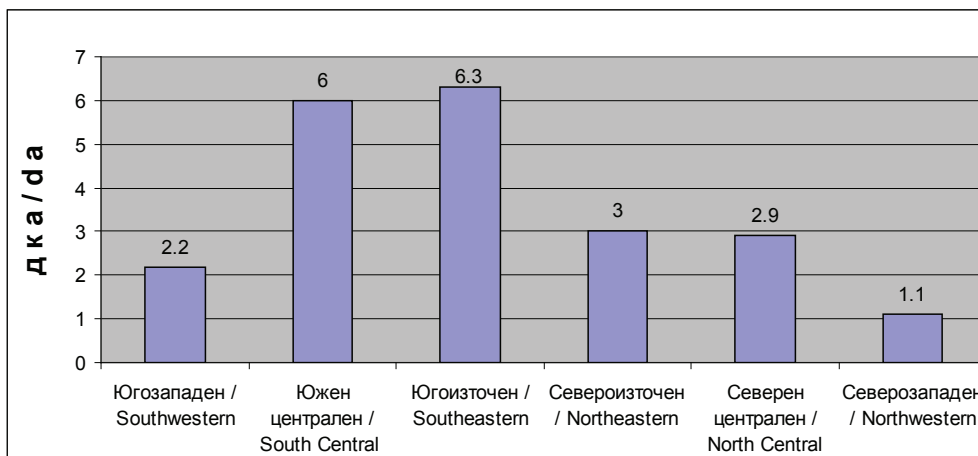
Отново различията между районите са много големи, което доказва за пореден път техния различен производствен статус. Също така трябва да се отчете ниската стойност на този показател на национално равнище. А именно, едва 3,6 дка е средната площ с лозя в едно стопанство. Средните стойности за страната показват, че най-големи площи с лозя се падат на една кооперация – 673 дка и на едно търговско дружество – 471 дка. Докато на противоположния полюс са физическите лица с 1,9 дка. Всъщност доминирането на последната юридическа форма като относителен дял в общия брой лозарски стопанства (над 95%) определя и ниската стойност на средната площ с лозя в стопанствата. Това доказва, че една не малка част от лозовите насаждения са разпръснати, което създава трудности не само при управление на

Фиг. 3.
Fig. 3.

Разпределение на площите с реколтирани лозя по райони
Share of arable vineyards by regions

Фиг. 4.
Fig. 4.

Средна площ с лозя в едно стопанство по райони
Average vineyard on a holding by regions

дейността, но и поставя под риск устойчивото развитие на отрасъла. При формирането на средната площ лозя на едно стопанство все пак трябва да се отчита различният принос на районите за планиране. Отново Югоизточният и Южният централен район се открояват драстично на фона на останалите. Тук средната площ с лозя на едно стопанство е най-голяма, което дава основание да характеризираме производствените структури от тези райони не само като производствено по-значими, но и с по-големи възможности за реализиране на икономически ползи. Също така вниманието привлича средната площ в Югозападния район, чиято ниска стойност от 2,2 дка определя разпокъсаността на производството в този автентичен лозарски край на България. Съпоставяйки този резултат с факта, че тук се намират най-малко на брой лозарски стопанства, може да се направи заключение, че гроздопроизводството като икономическа дейност се измества от други алтернативни форми на заетост (в т.ч. и неземеделски) в рамките на района. Въпреки това специфичните дадености на Югозападния район могат да бъдат в основата на развитието на отрасъла – имат се предвид географското положение, природните ресурси, културното наследство и т.н.

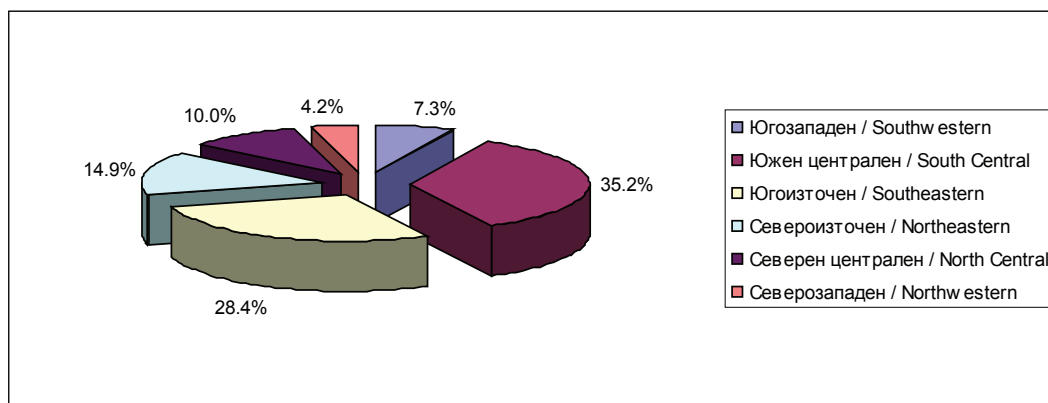
Принос на районите в лозарството

За анализ на приноса на районите на планиране в лозарството е използван показателят стандартна разлика. При неговото формиране са взети под внимание само специализираните в лозарство стопанства, тъй като именно те дават възможност да се определи икономическият ста-

тус на отрасъла и да се потърсят възможности за неговото подобряване. Специализираните в лозарство стопанства формират 5 809 000 евро, което представлява 0,5% принос в стандартната разлика в национален мащаб. Този относителен дял, съпоставен с факта, че 2% от използваната земеделска площ се оползотворява в отрасъла, е показателен за начина, по който се използват поземлените ресурси. Очевидно лозарството не може да формира пропорционален принос, което определя неговата по-ниска икономическа стойност като алтернатива на останалите земеделски производства.

На ниво райони на планиране интерес представлява разпределението на стандартната разлика (фиг. 5). Очаквано Южният централен и Югоизточният район се открояват на фона на останалите райони. Тези два района формират близо 2/3 от стандартната разлика в отрасъла. Следващи по значимост са Североизточният и Северният централен район, които добавят общо 25%. Макар в тези райони да се намират най-малко на брой специализирани в лозарство стопанства (фиг. 2), това не им пречи да реализират значително по-голям принос. Това може да бъде обяснено с факта, че в тези райони са изградени преработвателни мощности, като не малък процент от тях се задоволяват със суровина собствено производство. Очевидно тук съотношението суровинен преработвателен сектор е в оптимални граници, което позволява постигането на висок резултат в лозарството. На фона на тези резултати донякъде изненадващ е приносът на Северозападния и Югозападния район. Общо той възлиза на малко над 11% и определено не отговаря на техния по-

Фиг. 5.
Fig. 5.

Разпределение на районите според приноса им в стандартната разлика
Structure of the gross margin according to the regions

тенциал. И двата района са известни със своите специфични условия, подходящи за отглеждане на сортове, които са атрактивни за винопроизводителите, но в действителност този потенциал не е усвоен все още.

Анализирайки разпределението по райони на стандартната разлика в лозарството, трябва да бъде отчетен и средният принос на едно специализирано стопанство. По този показател се наблюдават изключително големи вариации по райони. Най-висока стойност е отчетена в Северния централен район – 1 001 евро, а най-ниска в Югозападния и Северозападния район – 145 евро. Очевидно условията, при които работят лозарските стопанства, са коренно различни, което обяснява силното вариране на показателя. Висока стандартна разлика на едно стопанство се отчита и от Североизточния район - 637 евро, което го нарежда на второ място, изпреварвайки останалите южни райони. И докато в Югоизточния район стойността от 616 евро определя минимална разлика, то в Южния централен район стандартната разлика на едно стопанство е едва 462 евро. Следователно различните райони се характеризират със свои специфични особености,

които ще определят и различни възможности за устойчиво развитие на лозарството.

Анализ на стоковостта на лозарството

С най-висока стоковост, установена според показателя размер и структура на стоковата продукция, се отличава Югоизточният лозаро-винарски район. Той заема 35,96% от стоковата продукция в лозарството у нас (табл. 1). Следват Южен централен район с 26,25% и Северен централен район с 22,95% от общата стокова продукция в лозарството.

Стоковостта на лозаро-винарските райони се определя най-отчетливо с помощта на коефициента на стоковост. Според неговите стойности, Северен централен район е с най-висока стоковост, съответно 0,99. Това ще рече, че 99% от произведеното грозде се реализира на пазара и се преработва по производствени направления. Южен централен лозаро-винарски район, който заема 40% от площите лозя и 40% от общата продукция, е с много ниска стоковост, съответно стойността на коефициента на стоковост е 0,35. Този лозаро-винарски район е структурироопреде-

Таблица 1
Table 1

Стоковост на отрасъл лозарство по райони на планиране
Marketability of viticulture according to planning regions

Район/Region	Обща продукция в хил. лв./ Total production in thousand BGN	Стокова продукция в хил. лв./ Commodity production in thousand BGN	Коефициент на стоковост (Кс)/ Commodity ratio
Северозападен/ North western	7 063	1 543,15	0,22
Северен централен/ North central	23 587	23 344,5	0,99
Североизточен/ North eastern	13 626,5	9 511,7	0,70
Югоизточен/ South eastern	60 050	36 580,5	0,61
Южен централен/ South central	76 646,5	26 697,5	0,35
Югозападен/ South western	8 357	4 045,9	0,48
Общо/Total	189 330	101 723,3	0,54

Източник: НЛВК, гр. София – „Отчетен доклад за 2008 г.“; МЗХ, гр. София, Агростатистика – „Производство на грозде и вино реколта 2007 г.“; САПИ ООД, гр. София - „Информационен бюлетин за гроздоберна кампания 2008 г.“ и собствени изчисления

Таблица 2
Table 2

Стоковост на отраслите в лозарството
Marketability of viticulture according to different branches

Отрасъл/Branch	Обща продукция/ Gross production		Стокова продукция/ Commodity production		Коефициент на стоко- вост (Кс)/ Commodity ratio
	хил. лв./ thousand BGN	%	хил. лв./ thousand BGN	%	
Памид/Pamid	28 515,6	15,06	20 207,5	19,9	0,71
Каберне Совиньон/Cabernet Sauvignon	28 488,6	15,05	19 183,8	18,9	0,67
Мерло/Merlot	27 363,7	14,5	14 972,5	14,7	0,55
Ркацители/Rkatzitely	22 735,8	12,0	4 607,2	4,5	0,20
Мискет червен/Red Misket	11 345,4	6,0	4 204,34	4,1	0,37
Димят/Dimyat	10 902,6	5,8	6 426,8	6,3	0,59
Мускат Отонел/Muscat Ottonel	10 031,4	5,3	4 872,34	4,8	0,49
Шардоне/Chardonnay	8 323,2	4,4	2 489,04	2,4	0,30
Гъмза/Gamza	5 704,2	3,01	1 560,34	1,5	0,27
Широка мелнишка/Shiroka Melnishka	4 683,6	2,5	97,54	0,09	0,02
Мавруд/Mavrud	3 076,2	1,6	2 273,5	2,2	0,74
Юни блан/Ugni Blanc	2 498,4	1,3	1 916,5	1,9	0,77
Ризлинг/Riesling	2 106	1,1	1 793,6	1,8	0,85
Алиготе/Aligote	1 971	1,04	1 755,9	1,7	0,89
Траминер/Traminer	1 929,6	1,02	1000,8	0,98	0,52
Други червени/Other red	11 815,7	6,2	9 296	9,14	0,79
Други бели/Other white	7 839	4,1	5 065,5	5	0,65
Общо/Total	189 330	100	101 723,3	100	0,54

Източник: По данни на ИАЛВ и НЛВК - гр. София, и собствени изчисления

лящ за производството на грозде в България.

Ниската му стоковост се дължи на влиянието на следните фактори:

- В този район преработката на грозде в домашни условия е в значителен размер – по данни на ИАЛВ, гр. София - около 30% от производството на грозде не се реализира на пазара, а отива за вътрешна консумация. Това се обяснява от залегналите традиции в производството на вино в домашни условия сред селското население;

- Поради ниската изкупна цена на гроздето, гроздопроизводителите предпочитат да преработят добитата гроздова продукция и да продадат виното като продукт с по-висока добавена стойност. Според законодателството в сектора, всеки лозар със сертификат от ИАЛВ – гр. София, може да продава произведено от него вино на обособените за тази цел пазари;

- Завишените изисквания на винопроизводителните предприятия към качеството на добитото грозде в района и големият брой на произво-

дите са причина за малките количества изкупено грозде. Все повече винпроми захранват своя производствен капацитет с грозде - реколта от собствени лозя;

- Различие между декларираното производство и действително произведеното грозде в лозарските стопанства.

Отрасловата структура на лозарството е установена с помощта на показателите обща и стокова продукция, и коефициент на стоковост (табл. 2).

Според структурата на стоковата продукция, най-значими и пазарно ориентирани отрасли в лозарството са производствата на грозде сортове „Памид“, „Каберне Совиньон“ и „Мерло“. Те заемат и най-големи пощи в страната. Стоковата продукция от сорт „Памид“ е 19,9%, от сорт „Каберне“ – 18,9%, и „Мерло“ - 14,7% от общата стокова продукция в отрасъла.

Според коефициента на стоковост високостокости са отраслите – производство на грозде от лозя сорт „Алиготе“ – 0,89; сорт „Ризлинг“ – 0,85,

и „Юни блан” – 0,77. Високата стоковост на тези отрасли се определя от следните фактори:

- Производството на вино от тези три сорта грозде е експортно ориентирано и то главно към западноевропейските страни. Те не са традиционни за вътрешния пазар и съответно нямат голямо търсене. Лозарските стопани не ги предпочитат за вътрешно потребление в своите стопанства, тъй като не са традиционни за производството на вино;

- По-голямата част от насажденията от тези сортове са разположени в близост до винопроизводителните предприятия. Значителна част от лозарските стопанства са големи и лесно могат да формират големи партии качествена гроздова продукция. Това определя по-лесното пазарно реализиране на грозде от тези сортове.

С висока стоковост са още отраслите – производство на грозде от сорт „Мавруд”, с коефициент на стоковост - 0,74, и „Каберне Совиньон” - с 0,67. Това са отрасли, които са източници на суровина за производството на висококачествено и качествено червено вино. Висока стоковост има и производството на грозде от сорт „Памид” – 0,71. Това вино е популярно на вътрешния пазар като едно от най-евтиното и предпочитано от масовия потребител. Повечето отрасли, които са суровинна база за производство на висококачествени вина, т.е. продукти с висока добавена стойност, имат относително висока стоковост. Това е положителна тенденция, която се забелязва в промените в отрасловата структура на лозарството.

Според коефициента на стоковост – 0,54, с който се анализира българското лозарство, то е нискостоково.

Отрасълът е слабо пазарно ориентиран. Различни са факторите, които определят ниската стоковост на отрасъла:

- Ниско качество на добиваното грозде, поради неспазване на агротехниката по отглеждане на лозята, с цел реализиране на възможно най-ниски производствени разходи;

- Тенденция на запазване на големия размер на вътрешно потребление в лозарските стопанства;

- Промените в пазарните изисквания. Потребителските изисквания са динамични и подчинени основно на релацията „качество - цена”, докато реструктурирането на производството на вино и впоследствие на грозде е по-слабо динамичен

процес, поради сложния характер на тези производства;

- Липсата на квалифицирани кадри в лозарските стопанства. Резитбата и гроздоберът изискват такива кадри, които са оскъдни във всички лозаро-винарски райони.

- Лозарските стопани не могат да си позволят задълбочаване на специализацията на своите стопанства. Те се стремят да минимизират риска, като разнообразяват своята дейност;

- Част от произведеното грозде се продава на нерегламентирани пазари, а друга е предмет на натурална размяна, при което не може да се отчете реалната стоковост на лозарството.

Изводи

Въз основа на проведеня анализ на лозарския сектор могат да бъдат направени следните по-важни изводи и обобщения:

- Лозарството е широко разпространено земеделско производство във всички райони на планиране в България;

Налице е силно изразена дуалистична структура на отрасъла според размера на лозята в земеделските стопанства;

- Специализирането в лозарство е характерно за южните райони на България;

- Икономическият потенциал на лозарството по райони е реализиран в най-голяма степен в Югоизточен и Южен централен район;

- Лозарството у нас е с ниска стоковост. В почти всички анализирани райони и отрасли половината от произведеното грозде не се реализира на пазара. Ниската стоковост на лозарството е сигнал, че регулацията на лозаро-винарския сектор не е ефективна;

- Развитието на лозарството не е съобразено с производствените нужди на винопроизводството, това блокира стоковостта на отрасъла.

ЛИТЕРАТУРА

Агростатистика – „Производство на грозде и вино реколта 2007 г.”.

Структура на лозята в България, 2009. Доклад на МЗХ.

Информационен бюлетин за гроздоберна кампания 2008 г., САПИ ООД, гр. София.

Отчетен доклад за 2008 г., МЗХ, гр. София.

Regional analysis of specialization of vine growing in Bulgaria

P. BORISOV, T. RADEV

Agricultural University – Plovdiv

(Summary)

In recent years, the EU is increasingly having cluster approach to improve the competitiveness of regions. This requires the promotion of local factors for development of regional industries. In various industry areas, “Wine” has its own very specific features that planning regions in the country can use to form their own competitive advantages. Different strategies are applied to achieve competitive advantage in a particular activity. One of them is the strategy of specialization, which is achieved through

Статията е постъпила в редакцията на 18.IV.2011 г.

quality production, distinguished by that characteristic of the production of a competitor.

The purpose of this research is to be evaluated the specialization and market orientation of vine growing in different regions of Bulgaria. The following indicators are been used for evaluation – gross margin, gross production, commodity production and commodity ratio. The analysis is executed in several steps – branch structure of the sector, gross margin of planning regions in vine growing, evaluation of market orientation of vine growing. The analysis shows influence of climate and soil conditions on land use in vine growing, low commodity rate of branch, disturbance of branch integration.

Key words: branch structure, gross margin, market orientation, specialization, vine growing